

HVEM STYRER HVAD? OM REKTION OG KONGRUENS I DANSK

af Hans Götzsche (Aalborg Universitet)

Indledning

I traditionel grammatik er kategorierne rektion og kongruens blevet brugt til at forsøge at forklare fænomener som man ellers ikke har kunnet se nytten af. Det er fx svært at forstå det fornuftige i at grammatisk person i subjektet styrer personbøjning i verbet som i tysk - en vane, som vi jo har afskaffet her i Skandinavien - eller at en præposition i samme sprog styrer en bestemt kasus:

(1) *für mich*

außer mir

For den sags skyld er det jo også mærkværdigt, at man i finsk er nødt til at kongruensbøje alle ordene i en nominalfrase:

(2) *Sirkka on iso-ssa punaisi-ssa talo-ssa*

'Sirkka er i det store røde hus'

(Sirkka er stor-i rød-i hus-i)

Der er dog en vis mening i galskaben, og jeg er helt enig med Källström (1993) når han undersøger kongruens ud fra spørgsmålet:

Vilken information till mottagaren innehåller de böjningsformer som är utslag av kongruens?

(Källström 1993 s. 6)

I min afhandling (Götzsche 1994) foreslår jeg, at man kan opfatte både rektion og kongruens primært som hvad jeg kalder **multipl morfologisk signifikation**, dvs. morfematisk overbestemthed af hvilke syntaktiske kategorier sætningens forskellige led er manifestationer af. Jeg vil ud fra denne opfattelse se på et antal eksempler i dansk (belyst med eksempler fra andre sprog), og herudfra vil jeg afgrænse hvilke fænomener i dansk der rimeligt kan kaldes rektion og kongruens.

Problemstilling

Som bekendt er fænomenerne rektion og kongruens på den ene side delvis tæt

knyttet til hinanden og på den anden side vanskelige at afgrænse fra hinanden.

Eksemplerne:

(3) *ese libro grande no es mio*

'den der store bog er ikke min'

esas mesas grandes no son mias

'de der store borde er ikke mine'

i spansk, som jeg har lånt fra Källström (1993), som igen har lånt dem fra Hockett (1958), viser at der i dette sprog er både genus- og numerus-rektion: *ese, libro, grande*, og *mio* i første ex er maskulinum og singularis, og verbet *es* er ligeledes singularis i overensstemmelse med subjektet; mens *esas, mesas, grandes* og *mias* i det andet ex er femininum og pluralis, og verbet *son* også her passer med subjektets pluralis. Finsk har ikke genus, og derfor heller ikke genus-rektion/kongruens, men - som ovenfor eksemplificeret klar kasus-kongruens - og også numerus-kongruens (-i- mellem stamme og kasusendelse):

(4) *hieno-i-lla auto-i-lla* (Källström 1993)

'i fine biler'

og desuden har finsk person-rektion/kongruens:

(5) (*minä*) *osta-n*

(*me*) *osta-mme*

'jeg køber'

'vi køber'

hän osta-a

he osta-vat

'han/hun køber'

'de køber'

Ligesom tysk har de skandinaviske sprog også kongruens efter bestemthed:

(6) *den store-e bil*

den stor-a bil-en (svensk)

I svensk har man, som det ses, endog såkaldt dobbelt bestemthed, hvilket sætter spørgsmålet om redundans på spidsen (jf. dog om dobbelt bestemthed Lundeby 1994). Sammenfattende lader det altså til, at rektion og kongruens forekommer i dansk og en del nærtliggende europæiske sprog ved hjælp af bøjningparadigmerne genus, numerus, kasus, person og bestemthed. Endvidere ser det ud til, at kriterierne for at tale om rektion og kongruens er enten en semantisk overensstemmelse mellem på den ene side ordparadigmer (fx

pronominer eller substantiver i person og numerus) og på den anden side paradigmer (grammatiske kategorier) af bestemte bøjningsendelser (fx person- og numerusbøjning af verbet), eller overensstemmelse mellem forekomst af bestemte former (som fx i finske kasusendelser). Det er stort set hvad der beskrives af traditionen. Som jeg læser Diderichsen (1946 (-66)) mellem linierne er han nærmest utilpas ved traditionen (jf. s. 149), men fastholder begreberne idet han dog peger på, at der i begge funktioner er tale om at noget kan "styre" noget andet (jf. også Källström nedenfor). Mikkelsen (1911) bidrager efter min mening ikke yderligere til opklaringen af baggrunden for problemstillingen (jf. Mikkelsen 1911 s. 147, 207 ff. og 462 ff.)¹. De her opregnede karakteristiske egenskaber er også hvad den seneste behandling af emnet foreslår både om rektion:

1. Det finns ett styrande ord och ett styrt led.
2. Rektionen tar sig uttryck i **böjning** endast hos det styrda ledet.
3. Det är inte någon egenskap hos det styrande ordet som uttrycks i det styrda ledets böjning, utan **egenskaper** i en morfologisk kategori som är **det styrda ledets egen**.
(Källström 1993 s. 32)

og om kongruens:

Kongruens är en rent grammatisk företeelse, som föreligger när grammatiska, morfologiska eller semantiska egenskaper hos en **kontrollör** genom **böjning** markeras på ett ord eller en satsdel som står i ett visst syntaktiskt förhållande till kontrollören. Denna satsdel kallas **kon-gruerande led**.
(Källström 1993 s. 21)

Källströms synspunkt er, at han mener at det ikke er muligt at definere rektion

1 I den forbindelse er det også værd at bemærke, at Trask (1993) ikke løser problemet teoretisk når han siger, at "agreement" er forekomsten af et "item" i en "particular form" der "requires" at et andet "item" forekommer i en "particular form" (s. 12), og at "government" er den "dependency" som foreligger mellem forekomsten af et "element" og et andet "element"s "form" (s. 120). Problemet bliver ikke løst, fordi man ikke ved hvad "form" betyder (er det morfemer eller allomorfer, og drejer det sig kun om fleksiver?) og ej heller hvilke semantiske forhold der udtrykkes af formernes paradigmer (de grammatiske kategorier), hvilket jo er formernes berettigelse. Det er desuden temmelig svært at få definitionerne til at passe på et materiale; ovenfor er det kun (1), (2) og (4) der udgør klare tilfælde. Dik (1989) har om "agreement", det samme problem, fordi han opfatter relationen som et "Target"- "Source" forhold (s. 316-331) hvor det er en af de "intrinsic properties" i "Source constituents" (s. 331) der udløser de formelle udtryk andetsteds. Man kan her ikke vide hvorfor det sker, og teorien kompliceres af, at man i visse tilfælde (fx ved genus-kongruens) kun kender de nævnte indre egenskaber fra den formelle forekomst andetsteds (fx ved genus-morfemer på andre ord), og så er man tæt på en cirkelslutning.

og kongruens entydigt én gang for alle således at det gælder hver gang man støder på fænomenet, men at man må anvende et begreb om sproglige prototyper, hvor prototypisk rektion og kongruens har det højeste antal egenskaber som man vil tillægge fænomenet. Hans karakteristik af henholdsvis rektion og kongruens er altså udtryk for prototypiske forekomster. Det er herudfra indlysende - som det også nævnes ovenfor - at såvel rektion som kongruens er principielt redundante meddelelser i sprogformerne (jf. dog Valioli 1994 (særligt s. 68)), men jeg mener ligesom Källström, at det ikke er meningsfuldt at anlægge værdisynspunkter på forekomsten af fænomenet i forskellige sprog, således som Jespersen (1924 s. 207 f.) gør det (jf. Källströms henvisning (s. 28-29) til Jespersen). Derimod mener jeg, at Källströms iøvrigt konsistente beskrivelse ikke svarer helt tilfredsstillende på spørgsmålet om hvilken funktion dette tilsyneladende redundante fænomen har i de sprog hvor det forekommer. Källström (1993) har formuleringer der i en vis udstrækning svarer til mine teoretiske forslag nedenfor, men han udtrykker ikke synspunkterne så entydigt som det gøres i min model (jf. Källström bl.a. s. 161-2 og 234-271).

Jeg er her ikke interesseret i, hvorledes man evt. kan gøre rektion (men ikke kongruens) til et overordnet analytisk princip i grammatikken eller mere specifikt i syntaksen. Det er den mulighed som Erik Hansen erklærer sig som tilhænger af i Hansen (1993 s. 111):

Ved rektion kan vi her forstå det fænomen at et element, typisk et ord, muliggør eller nødvendiggør tilstedeværelsen af et andet element et andet sted i samme sætning.

Uden at tage stilling til de modallogiske konsekvenser af påstanden (dvs. det aletiske spørgsmål om forholdet mellem det mulige og det nødvendige) kan man indledningsvis gøre opmærksom på, at ingen kan mene dette bogstaveligt (jf. note 1) i ædruelig tilstand - gjorde man det ville det indebære en hypostasering af dimensioner, al den stund ord (eller andre udtryk) i sig selv næppe kan muliggøre eller nødvendiggøre noget. Og meningen er vel heller ikke denne (jf. Hansen 1993 s. 117), men en metafor for at sprogbrugeren ved at bruge et bestemt udtryk forpligter sig til også at bruge et andet (ell. flere) bestemt(e)

udtryk når han meddeler sig inden for en bestemt sprogstruktur; og sprogstruktur forstået som de vaner eller normer for udtryksanvendelse som er gældende inden for et sprogsamfund eller en sprogkultur. Imidlertid er rektion i den pågældende tolkning:

I projektet "Grammatik over det Danske Sprog" ... en af de mest fundamentale syntaktiske relationer, den som syntaksen er opbygget på.
(Hansen 1993 s. 111)

Nu kan man vel diskutere, om en metaforisk formuleret teori er den bedste at bygge sine fundamentale deskriptive antagelser på, men synspunktet gentages i Hansen & Heltoft (1994 s. 59) hvor rektion sættes i forbindelse med syntaktisk valens, og som syntaktisk kernebegreb (om nødvendighedsrelationer) lader det til at have en teoretisk status som ligger nær en af Hjelmsslevs glossematiske funktioner. Hos Hjelmsslev (1943; -66) er et (syntaktisk) "forløb" et "relationelt hierarki" (s. 36), og hvis man antager en nødvendighedsfunktion som i det første citat ovenfor, så er den funktionsmæssige relationsart konnexional "determination"; hvad Hjelmsslev kalder "selektion" (Hjelmsslev 1943; -66 s. 37), skemaet nederst). Det er det fordi en "konstant" i en "determination" er et "funktiv hvis tilstedeværelse er en nødvendig betingelse for tilstedeværelsen af det funktiv som det har funktion til" (Hjelmsslev 1943; -66 s. 32). Hjelmsslevs glossematiske begreb, og dermed også Hansens², er - hvis det tages på ordet - altså et ganske abstrakt teoretisk begreb om forhold mellem visse sproglige størrelser, og det er formodentlig en frugtbar vej at gå at antage relationer af forekomstnødvendighed mellem sætningsled samt visse morfemer og fonemer. Det er (hvad angår sætningsled) hvad jeg selv har foreslået om sætningsled i Götzsche (1994), men det er ikke sikkert at det er en god idé at kalde det rektion, og det er ej heller sikkert at det siger noget om hvad man traditionelt kalder rektions- og kongruens-fænomener³. Jeg finder det her nødvendigt at

2 Det gælder også Aage Hansens i *Moderne Dansk* (jf. Hansen 1967 bind 1 s. 21 et passim om "selektion").

3 Jf. også bemærkningerne i Hjelmsslev 1943; -66 s. 32 om "*rectio og regimen*" og s. 24 om "rektion"; efter min opfattelse tilføjer Hjelmsslev (1939; 1959), som der ofte henvises til, ikke noget til ovenstående beskrivelse.

præcisere, at jeg mht. rektion og kongruens ikke befinder mig inden for dette abstrakte teoretiske område. Desuden mener jeg, at de teoretiske og analytiske problemer ved rektion og kongruens som litteraturen redegør for, først og fremmest er et udslag af at **ordet** som sprogvidenskabeligt begreb er det centrale udgangspunkt (jf. Götzsche udk.). Jeg vil i stedet foreslå et rektions- og kongruens-begreb som antager at der - som anført i indledningen - først og fremmest er tale om multipel morfologisk signifikation, dvs. morfematisk overbestemthed af hvilke syntaktiske kategorier sætningens forskellige led (konstituenten) er manifestationer af. Forudsætningen for denne model er, at man opfatter betegnelsen af de syntaktiske relationer mellem sætningens led og dermed disses kategorier - hvad jeg kalder den syntaktiske signifikation - som udtrykt enten ved den topologiske orientering eller ved morfologiske udtryk (ikke forstået som fleksivsystemer). Det sidste er tydeligst i stærkt flekterende sprog som fx latin, islandsk eller finsk - og delvis i tysk, mens fx engelsk og dansk udtrykker de samme relationer primært i den lineære fordeling. Spørgsmålet er så, om der er spor af den mangfoldige (multiple) ledbetegnelse i et topologisk sprog som dansk.

Rektion og kongruens i dansk

I det følgende vil jeg ikke beskæftige mig med visse mere marginale forhold som fx pronomens-kongruens (som kan vedrøre animation og sexus) eller funktionen af kongruens-afvigelser (inkongruens) som semantiske signaler (jf. Källström 1993 s. 188 ff.), men blot indledningsvis konstatere, at det er spontant indlysende at der er genus-rektion/kongruens i dansk:

(7) *et stor-t hus*

hus-et er stor-t

Men man kan spørge hvor stabil denne neutrum-overensstemmelse egentlig er:

(8) Ingen arbejde (overskrift i Weekend Avisen 6/5-94)

sund slik (skilt i Bilka, Næstved 24/6-94)

Som bekendt (jf. Mikkelsen 1911 s. 212 ff.) har der langt tilbage været labilitet i både genus og numerus, men det er muligt at det der nu sker er, at *intet* i talesproget er på vej ud, på samme måde som *nogen* og *nogle* falder sammen -

hvilket sidste medfører hyppige konstruktioner som *der er nogle der ...* når konteksten ellers tydeligt oplyser at der ikke menes 'nogle få stykker', men 'nogen overhovedet'. Og det er ligeledes muligt, at den fonetiske nedslidning af ordslutninger i moderne rigsmål bidrager til labilitet i neutrum-betegnelsen (jf. (8)), og at kongruent *-t* efter nasal/lateral (stødt) konsonant kun med nød og næppe overlever på længere sigt, jf:

(9) fuld påklædt (Weekend Avisen 23/9-94)

Men skulle det overleve er det et teoretisk spørgsmål om der i begge tilfælde er tale om rektion, om kongruens, eller hvert sit fænomen.

Inden dette spørgsmål besvares skal det gøres klart, at ovennævnte afgrænsning af rektion og kongruens til primært at betegne relationer mellem og i sætningsled ikke set bort fra, at morfemparadigmer (grammatiske kategorier) af fx bøjningsendelser selvfølgelig har ét eller flere paradigmatiske træk - som fx verbernes præsens- og præteritumsbøjninger - men de morfematiske paradigmer udtrykker også tilhørsforholdene til de syntaktiske ledfunktioner (syntaktisk signifikation); fx at et verbum i præsens eller præteritum er et verbal i en sætning. Men **multipl** morfologisk signifikation er efter min opfattelse primært et overbestemt udtryk for, at visse udtryk fungerer som bestemte led i en bestemt sætning. Hvis dette er rigtigt kan man skelne mellem to slags multipl morfologisk signifikation: **rektion**, **led-ekstern** multipl morfologisk signifikation; og **kongruens**, **led-intern** multipl morfologisk signifikation. Definitionerne har den fordel at de ikke er afhængige af hvilke semantiske forhold der udtrykkes og ej heller af hvilke former de udtrykkes med. Problemer om grænsetilfælde flyttes således fra disse forhold til spørgsmål om afgrænsning af led.

Som ovenfor nævnt har vi dansk (med denne definition) stadigvæk genus-kongruens:

(10) de har *et stor-t* hus og *et stor-t* hus er *dyr-t* at opvarme

s v o----- s----- v sp-----

idet substantivets semantiske genus-klasse udtrykkes både i artiklen og adjektivet (og desuden ved rektion i prædikativet; jf. nedenfor). Dermed er det ikke multipelt udtryk, at subjektet er subjekt og objektet er objekt (og

prædikativet er prædikativ) i de to sætninger, men det er primært udtrykt at hver frase er ét led; i dette tilfælde et nominalt led der fungerer lige godt som subjekt og objekt (og prædikativ). Der er også numerus-kongruens:

(11) *de stor-e* glubsk-*e* hund-*e* overfaldt undulaten

s----- v o

mens vi dansk ikke har nogen kasus-kongruens, da hverken genitiv eller oblik kasus i pronominerne har nogen afsmittende virkning på andre størrelser inden for sætningsleddet som frase, og vi har ej heller person-kongruens. Derimod er der bestemtheds-kongruens (jf. (6)). Man kan her evt. beskrive det forhold at ikke alle frasens dele deltager i den multiple morfologi som **partiell kongruens**, men man kan ikke (med ovennævnte definitioner) diskutere hvorvidt der overhovedet er tale om kongruens. Et argument skulle være, at *den* i (6) er et ord og ikke en bøjningsendelse og at *-e* i *stor-e* i fx (6) og (11) kan udtrykke både bestemthed og (bestemt og ubestemt) numerus. Modargumentet må så være, at definitionerne ikke tager stilling til hvilke morfematiske manifestationer (ord og bøjningsendelser) kongruensen har, og at tværparadigmatiske sammenfald af former ikke medfører at en form ikke kan betegne et særparadigmatisk semantisk træk i en bestemt frase. Det er jo netop i frasekonstruktionen at den enkelte form får sin (kongruens-)betydning afhængigt af (paradigme/kategori-)betydningen af andre former; et fænomen som Källström kalder "samspelande kongruens" (s. 161 et passim).

Derimod er det et større spørgsmål om der (med ovennævnte definitioner) i dansk findes genus-rektion. For endnu en gang at vende tingene på hovedet vil jeg foreslå, at det er hvad der foreligger mellem (både bestemt og ubestemt) subjekt og (adjektivisk) prædikativ i fx (jf. også (10)):

(12) *hus-et* er *stor-t* *et* arkitekttegnet *hus* er ofte *stor-t*

s v sp s----- v a sp

Jeg ser ikke nogen grund til, pga. formligheden, at kalde det kongruens. Tværtimod drejer det sig tydeligt om forhold mellem sætningsled, og da det er et bestemt semantisk træk (genus-klasse) ved subjektet (udtrykt ved bestemthedsendelsens valg af neutrum) der overbestemt manifesteres på prædikativet - hvilket man jo kan betegne som 'styrelse' fra subjektet til prædikativet - så

finder jeg det rimeligt at kalde det rektion. Som bekendt findes denne struktur ikke i fx engelsk og tysk (og heller ikke i alle tilfælde i dansk), og der er derfor ingen grund til at opfatte det som betegnelse af prædikativets syntaktiske status. Derimod vil jeg opfatte det som et multipelt udtryk for subjektets syntaktiske status. Prædikativets syntaktiske status er betegnet fuldt dækkende gennem sætningsposition og kopulaverbets betydning, og det har ikke brug for yderligere markering af at det er prædikativ og ikke alle andre sætningsled. Men subjektet (som jeg andetsteds⁴ har defineret som: manifestationen af det begreb som er objekt for den sproglige handling at fremsætte en sætning) har brug for al den ekstra hjælp det kan få til at markere sin status som subjekt, bl.a. fordi det i dansk har en labil positionsfiksering, og derfor udtrykker det sin subjektfunktion også på fx prædikativet. Prædikativet kan godt flyttes, men kun til forfeltet, og konstruktioner af den art er langt mere afvigende, som i en kvasi-poetisk konfirmationstale:

(13) stort er mit ønske for dagen

Efter min mening er det samme subjektbetegnende opgave den prædikative nominativ (hvad jeg vil kalde prædikativ kasus-rektion) har i sprog som fx tysk, og det er den samme mekanisme der fungerer i numerus-rektion:

(14) hus-ene er stor-e, arkitekttegn-ede hus-e er ofte stor-e

s v sp s----- v a sp

mens der ud fra (12) og (14) ikke er noget der tyder på, at der findes bestemt-heds-rektion i dansk.

Kasus-rektion vil blive berørt nedenfor. Imidlertid kan spørgsmålet om numerus- og manglende bestemt-heds-rektion kædes sammen med spørgsmålet om hvilke ledkategorier der er omfattet rektions-funktionen. Alle ovenstående eksempler tilhører nominal kategorier, og som bekendt har vi dansk ikke mere person- eller numerus-overensstemmelse mellem subjekt og verbal⁵. Man

4 Götzsche (1994) s. 81 og 83.

5 At der er tale om rektion (efter de her anvendte definitioner) kan måske illustreres af frisisk, hvor der - som i tysk - er person-overensstemmelse mellem subjekt og verbal, men hvor et pronomen kan lægges enklitisk efter verbets person-endelse, hvilket resulterer i at man ikke altid kan skelne mellem endelse og pronomen: *do moat-st my helpe* 'du må (skal) hjælpe mig' over for *miskien moat-sto my helpe*

kunne måske hævde, at der er numerus-rektion fra subjektet til perfektum participiet (perf.partc.) som infinit verbal i:

(15) eksempl-erne er begræns-ede til ...

s v iv va sp

(omskrevet fra et bidrag i NLML7 s. 279; ang. konstituenten *va* jf.

Götzsche 1993)

Man kan spørge hvorfor prædikativet i min analyse ikke starter ved perfektum participiet, og svaret er at en syntaktisk analyse i dansk, efter min mening, altid bør gå ud fra at der findes det højeste antal sætningsled og de mindst omfattende ledfraser. I almindelighed er princippet begrundet med, at led-hierarkier sandsynligvis er lettere at opfatte end frase-hierarkier, og desuden må det antages at et topologisk sprog som dansk tilstræber en maksimal udfyldning af ledpositionerne. Accepteres dette kan man jo godt påstå, at der er numerus-rektion i (15), og tilsyneladende støttes påstanden af fx:

(16) Danske børn er i dag så uopdrag-ede (Berlingske Tidende 14/8-94)

s----- v a----- sp-----

hvor prædikativet åbenbart ikke har været opfattet som et moderne adjektiv (*uopdragen*, plur. *uopdragne*; uanset det stærke verbs historie), men som en perf.partc. der skulle pluralisbøjes - i fin overensstemmelse med den i dag fremherskende svage bøjning af *opdrage*. Men forskellen er jo, at perf.partc. i (15) indgår i en forholdsvis fast konstruktion, og i sådanne er der en tydelig tendens til at undlade numerus-rektion ved fx substantiver:

(17) Vi var vidne-0 til opløbet. (Hansen 1967 bind III s. 157)

s v va----- 0

dem, der er tilhænger-0 af Søren Krarup (Weekendavisen)

s v va----- 0

'måske må (skal) du hjælpe mig' (jf. de Haan 1994), hvor der i det første tilfælde udgives rektion fra pronominet til verbets endelse (2.pers.sing.) og i det andet tilfælde kun findes en verbalendelse/enklitisk pronomen (2.pers.sing.) som udtryk for subjektet, på samme måde som det i forskellige grader findes i fx finsk, latin, italiensk og spansk.

de var parat-0 til at opgive alt (Weekendavisen 30/9-94)

s v va----- o-----

Og hvor der er tale om en klar fuldstændig prædikativ i fx en arkaiserende vending med en (oprindeligt) klar verbumsform:

(18) Uden aftaler var *vi* ilde far-en (Dansk Magisterforening -

a----- v s sp----- Fagl. Nyhedsbrev 21/9-94)

er der ingen numerus-bøjning; *ilde faren* opfattes åbenbart som et adjektiv. Så jeg tror ikke, at numerus-rektion ifølge analysen i (15) har nogen fremtid for sig. Man kunne ellers blive mistænksom, hvis vi et øjeblik vender tilbage til fraseintern kongruens:

(19) Cyklerne skal holde i *det* farvet området

som Erik Hansen citerer fra en københavnsk skoleinspektør (Hansen 1989 s.56). Det ligner påfaldende svensk dobbelt bestemthed (jf. (6)), og man kunne forudsige (frygte) udvikling af en tilsvarende dansk struktur. Men det er nok ikke dobbelt bestemthed. Man kan, som vi ved, i dag ikke skelne auditivt mellem de vokaliserede -et og -ede, og der er ikke grundlag for at vide hvad man skal skrive. Og når man så tillige har et blødt -d- i *område* er der ikke noget at sige til at det går galt. Hvorvidt der så er en visuel afsmitning fra neutrumsartiklen til resten af nominalkonstruktionen skal ikke kunne siges, men at det er det lydlige, herunder vokalisering af postvokalt -r, der er grundlaget er vel uomtvisteligt, jf.:

(20) farv-ede papir-0m (skilt i kollektiv 24/6-94)

I det hele taget er adjektivisk perf.partc. et område med muligheder i:

(21) mælkechokolade med puff-ed hvede (papir om et stykke chokolade
mjölkchoklad med puffat vete köbt i Sverige)

milkchocolate with puffed wheat

Undervisningsministeriet har ændret sin rolle. Nu er den tilbagetrukk-en,
fastslår Torben Kornbech Rasmussen ...

Man kunne, hvis ikke *puffed* er et engelsk 'adjektiv', få en mistanke om, at dansk kunne tænkes at udvikle fælleskønsmarkering i visse bøjninger, men fonetikken taler imod det - og taler tværtimod for at skriveren, ifald det er et dansk ord, har taget konsekvensen af den frikative, vokoide udtale af -et i

perf.partc. Hvis dét så er en talesprogsindflydelse opstår der mulighed for at markere et formelt stilleje ved fx netop at fremhæve genus-endelsen i perf.partc. af de stærke verber som i ovenstående ministerielle formulering. Men ligeså uomtvisteligt som det er at både udtale og skriftsprogstradition spøger her, er det vel at der er person-rektion i dansk:

(22) *Peter* har slået *sin* hund / *sig* i dag

hvor en udskiftning af subjektet med 1. eller 2. person medfører ændring af reflektivt: *jeg ... min / mig; du ... din / dig* osv., og hvor der som bekendt i 3. person pluralis er konflikt mellem markering af subjektets numerus (*deres*) og en reflektiv henvisning (*sin(e)*). Her ser den reflektive henvisning ud til at være på vej tilbage (jf. Hansen 1989 s. 56), i hvert fald hvor possessiv-refleksivets hovedord (her *færdigheder*) også er pluralis:

(23) individ-er, som har kunnet ... videreudvikle *sine* færdigheder

(Weekendavisen 30/9-94)

I forlængelse heraf kunne man diskutere om der så findes kasus-rektion i dansk. Traditionelt har man betragtet forholdet mellem præposition og styrelse som rektion, og udløsningen af oblik kasus i pronominer efter præposition (i hvert fald når de står alene) ses analogt til kasusstyringen i tysk som i (1) ovenfor. Heroverfor vil jeg foretrække at opfatte dette forhold som kongruens fordi det drejer sig om en funktion inden for et led, men en nærmere redegørelse for disse konstruktioner vil ikke blive forsøgt her, og foreløbig vil jeg henvise til Götzsche (1994) s. 152 ff.

Sammenfatning

Hvis der som beskrevet er tale om, at morfemernes mangfoldighed betegner syntaktisk kategori eller, i en kontinuert overgang, i større eller mindre udstrækning blot betegner at morfemer hører sammen og udgør et sætningsled, så kan fænomenets udbredelse ses i lyset af sprogets topologiske og morfologiske karakter. Da dansk jo er et forholdsvis strengt topologisk sprog med en begrænset morfologiske struktur (i modsætning til fx svensk, der er mindre topologisk, men mere morfologisk) så har hverken rektion eller kongruens nogen særlig betydning i dansk, og jeg tror ikke heller, at dansk kommer til at

udvikle sig i den retning - med mindre vi har nået en topologisk ekstrem tilstand og begynder at restituere eller innovere morfologisk. Det eneste sted hvor fænomenet, efter min opfattelse, har nogen særlig betydning er ved subjektets genus-rektion som i (12) og numerus-rektion som i (14)⁶. Som ovenfor antydnet kan man se det som en konsekvens af subjektets mobilitet - og medfølgende 'ledopflytning' i - dansk, hvilket jo er et af de eneste topologisk fleksible træk vi har. Derudover mener jeg, at kongruens - ligesom i andre sprog - kan støtte sætningsleddenes indre sammenhæng, ydre afgrænsning og uafhængige funktion⁷.

På samme måde som jeg hævder (Göttsche udk.), at det ikke er ordet der er den grundlæggende enhed i sprogets udtryksside, men morfemet, fordi dette har egenskaberne at være en kohæsiv, delimiteret og independent størrelse, så kan man parallelt sige at i sætningssyntaksen støtter kongruensen den enkelte konstituents markering af at være en kohæsiv, delimiteret og independent størrelse, hvis syntaktiske kategori iøvrigt kan betegnes med flere andre midler. Så det er ikke **noget** der styrer noget andet. Det er **nogen**, nemlig sprogbruger, der er motiveret af (men formodentlig ikke bevidst om) et behov for overbestemt klarhed, og derfor fastholder strukturer som kompenserer for en vis labilitet i andre strukturer. Og det bør grammatikeren måske lade sig styre af når han skriver grammatikken.

Litteratur

- Andersson, A-B. 1992: *Second Language Learner's Acquisition of Grammatical Gender in Swedish*. Gothenburg Monographs in Linguistics 10. Doctoral Dissertation. Department of Linguistics, University of Göteborg.
Diderichsen, P. 1946 (3. udg. 1966): *Elementær Dansk Grammatik*.

6 Dette gælder også objektets genus- og numerus-rektion: *de gjorde hus-et meget stor-t; de gjorde hus-ene meget stor-e*.

7 Synspunktet kan evt. støttes af, at fx genus-kongruens ikke er noget stort problem for personer der skal lære fx svensk som fremmedsprog, når først genus-differentieringen ellers er afklaret (jf. Andersson 1992 s. 124, 150, og 170), og af at dette tilsyneladende (jf. Plunkett & Strömquist 1990) - tolket ved symptomallægning, der står ikke noget om det - også gælder modersmålstilægnelse.

- København:Gyldendal.
Dik, S. C. 1989: *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*. Dordrecht / Providence RI: Foris Publications.
Göttsche, H. 1993: "Adverbialer - sprogvidenskabens adoptivbørn", i 4. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Institut for Nordisk Sprog og Litteratur, Aarhus Universitet, s. 96-107.
Göttsche, H. 1994: *Deviational Syntactic Structures. A Contrastive Linguistic Study in the Syntax of Danish and Swedish*. Doktorsafhandling. Göteborgs universitet. Institutionen för svenska språket.
Göttsche, H. udk. "Some Aspects of the Concept of Word", i *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 8.
de Haan, G. J. 1994: "Inflection and Cliticization in Frisian", i *NOWELE* vol. 23, s. 75-90.
Hansen, Aa. 1967: *Moderne Dansk* bind I-III. København: Grafisk Forlag.
Hansen, E. 1989: *Da lo hun så hjerteligt*. København: Fremad.
Hansen, E. 1993: "Begrebet rektion", i *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet. Institut for Nordisk Sprog og Litteratur., s. 108-118.
Hansen, E. & L. Heltoft. 1994: "Grammatik over det Danske Sprog", i *SPRÅU 1, Sprogvidenskabelige Arbejdspapirer Fra Århus Universitet*. nr. 1, 1994.
Hjelmslev, L. 1939: "La notion de rection", i *Acta Linguistica* I, s. 10-23; genudgivet i *Essais linguistiques*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhagen, XII, 1959, s. 139-151.
Hjelmslev, L. 1943: *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. Festskrift udgivet af Københavns Universitet november 1943; genudgivet 1966. København: Akademisk Forlag.
Hockett, C. F. 1958: *A Course in Modern Linguistics*. New York: MacMillan.
Jespersen, O. 1924; genoptrykt 1977: *The Philosophy of Language*. London: George Allen & Unwin.
Källström, R. 1993: *Kongruens i svenskan*. Acta Universitatis Gothoburgensis: Nordistica Gothoburgensia 16.
Lundeby, E. 1994: "Hvordan er systemet med to bestemte artikler (den foranstilte og den efterstilte) udnyttet i Norsk?", i *Norsk og nordisk. Femten studier i sprogshistorie og sprognormering*. Festskrift på 80-årsdagen 3. oktober 1994, redigert av Ernst Håkon Jahr og Geirr Wiggen. Oslo: Novus forlag.
Mikkelsen, K. 1991: *Dansk Ordføjningslære*. København Lehman & Stages Forlag.
The Nordic Languages and Modern Linguistics 7. Tórshavn 1992. (NLML 7)
Plunkett, K. & S. Strömquist. 1990: *The Acquisition of Scandinavian Languages*. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 59.
Trask, R. L. 1993: *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London / New York: Routledge.
Valioli, M. 1994: "Anaphora, Agreement, and Right Dislocations in Greek", i *Journal of Semantics* Vol. 11 Numbers 1 & 2 1994, s. 55-82.